

En sekulær munk

ESSAY

20.11.20

Den vækst Greta Thunberg bekender sig til er en moralsk vækst og målet er jordens velfærd. Det er derfor ikke tilfældigt, at hendes aktivisme er tæt knyttet til en skandinavisk tradition for progressiv politik med dybe rødder i protestantisk etik.

Søren Blak Hjortshøj og Thomas Mohnike

Greta Thunberg stiller med sit oprør spørgsmålstejn ved om det neoliberale kapitalistiske vækstparadigme nu også er en absolutte sandhed. For alt imens pavestatslignende eliter i vores samtid holder fast i deres dogmatikker og holder fast i, at udviklingen hele tiden skal accelereres yderligere for at deres modeller holder stik, er der i stigende grad blandt menigmand en udbredt stemning af, at det er andre idé-sæt, traditioner, og forbilleder vi må finde løsninger ud fra. Måske kræves der netop en helt ny begyndelse, som Martin Luther insisterede på tilbage i 1500-tallet.

Vi er del af en tysk-fransk forskningsgruppe fordelt på Université de Strasbourg og Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, som forsker i protestantisk æstetik, primært i en skandinavisk litterær kontekst. Det kræver ofte lidt forklaring, når vi bliver spurgt til emnet – og det er kun naturligt. For de mest vigtige skabere af den protestantiske tradition, fx Martin Luther, Calvin, de moraviske pietister og Erik Pontoppidan, biskop, teologisk professor og forfatter til et af de vigtigste pædagogiske virkemidler i den danske og norske skolehistorie, Forklaring over Doktor Martin Luthers lille Katekismus (1737), havde ikke særligt meget fokus på æstetik. Nærmere var det de religiøse, etiske og samfundsmæssige dimensioner af protestantismen, de var optagede af. En af de mere standard-agtige reaktioner vi har

fået, særligt i det katolsk-prægede Frankrig, har været, at flere fremhæver Greta Thunberg som »meget protestantisk.«

Det er en interessant observation, fordi den kan være med til at forklare, hvorfor Greta Thunbergs moralsk-baserede og oprørske offentlige taler, og det billede vi får af hende gennem hendes Instagram-profil, taler mere til nogle end andre. Man skal ikke have opholdt sig særligt længe i et sydeuropæisk, katolsk-præget land for at erfare, at klimakampen, og den måde hvorpå Thunberg, igen og igen, bekender den syndige bagside af den vestlige vækst simpelthen virker fremmedartet for mange her. I den forbindelse er det interessant at stille spørgsmålet, om det er fordi Thunberg og hendes brand er forankret i en protestantisk tradition og æstetik, som er mere genkendelig for nogle end andre.

Her spiller Thunbergs koreograferede Instagram opslag en væsentlig rolle: For de visuelle æstetiske principper hun på Instagram lægger for dagen, flugter med den etik hun følger. Værdier som pålidelighed, ydmyghed, simplicitet, flittighed, ædruelighed, nøjsomhed og det at være selv-ofrende for det kald, hun følger – uden at fremstå som vigtigere end du og jeg – er således forbundne æstetiske og etiske principper i Thunbergs univers, ligesom de er det i den protestantiske tradition.

Thunbergs kald, hendes klimakamp, er som sådan et etisk individualistisk såvel som kollektivt orienteret projekt, der afspejler historiske mønstre i den protestantisk pietistisk-prægede nordiske kultur, hun er vokset op i. Det er et nøgletræk ved protestantismen – det ligger i navnet – at man protesterer mod bestående og institutionaliserede ”pave-lignende” kirke- og magthaverstrukturer.

Siden Reformationstiden er der bl.a. i Skandinavien blevet iværksat en lang række moralsk-prægede oprør, reformer eller endog ”nye begyndelser,” når der har været en udbredt stemning af, at de som sidder på magten er blevet for institutionaliserede og sikre på, at de varetager viden, som ingen kan administrere bedre end dem. Når korrumpere, grådige og egennyttige netværk, som de katolske eliter i 1500-tallet, er blevet for lukkede om sig selv og vejen ind i dem er blevet ugennemsigtig. I de protestantisk-prægede kulturer har der således altid været et stærkt fokus på at kombinere visioner og idealisme med verdslig praksis og det at handle for at skabe reel forandring.

Greta Thunbergs klimakamp indbegreber på den måde Luthers berømte ord, da han i 1521 i Worms påbegyndte sit oprør og efter sigende udtalte: »Hier stehe ich

kann nicht anders.« Langt op i det tyvende århundrede har der som sådan været en lang række forskellige protestantisk og særligt pietistisk-relaterede bevægelser, der har været med til at skabe de fremskridt, som vi i dag ser tilbage på som nogle af de mest progressive skandinaviske bedrifter i moderne tid. Som oftest er disse oprør startet som bevægelser eller ved aktører, der har hævdet, at de, moralsk set, repræsenterede en mere oprigtig og autentisk udgave af den oprindelige, halvfærdige kristne kirke.

Den nordiske kvindebevægelse blev som sådan også startet allerede i midten af 1800-tallet af svenske Fredrika Bremer, og hendes stærkeste våben var samfundsmæssigt-orienterede fortolkninger af Biblen, som hun mente var mere i overensstemmelse med den oprindelige kristendom end den svenske statskirkes. Senere var det en af hendes arvtagere Ellen Key, der med Barnets Århundrede (1900) indvarslede den skandinaviske tradition for at behandle børn ordentligt og samtidigt lære dem at tage et personligt ansvar, også for det fællesskab de er en del af, som Thunberg er rundet af.

Det er ikke for ingenting, at Astrid Lindgren og hendes oprørske børnehelte Pippi Langstrømpe og Emil fra Lønneberg blev skabt i Sverige. Også i en dansk kontekst har der gennem de seneste århundreder været et væld af moralske og politisk-orienterede protestantiske reform-bevægelser. Grundtvigianismen blev fx en væsentlig forudsætning for udviklingen af demokrati i Danmark ved dens fokus på at uddanne "folket," bønderne, via højskolerne. Senere endte Grundtvigianismen med at blive den statskirke, den først kritiserede for at have glemt den oprindelige kristendoms moralske og sociale forpligtigelser.

Statsautoriseret pietistisk fællesskab

Som Max Weber bekendtgjorde i sin klassiker Die protestantische Ethik und der "Geist" des Kapitalismus fra 1905, så adskiller protestantismen sig grundlæggende fra katolicismen ved at være rettet mod verden og den menneskelige handlen i verden. Protestantismen har som sådan en stærk samfundsmæssig fordring i sig: Vi skal alle individuelt såvel som i disciplinerede fællesskaber via vores kald og plads i verden vise, at vi er fornuftige mennesker.

Weber skriver et sted, at Luther fjernede den verdensfjerne katolske kloster- og munkekultur, og at han i stedet gjorde hver enkelt troende protestant til sig egen munk. Men det var en ny type munk, vendt mod verden. Denne interesse i at tage

del i verden gennem handlinger og ord har så været tolket forskelligt alt efter hvilken del af den protestantiske verden, man er opvokset i: Weber mente, at i calvinistiske prægede kulturer blev dette engagement med tiden fortolket i tæt sammenhæng med kapitalismens fordringer: Med Calvin kan protestantismen nemlig tolkes sådan, at det er igennem ens verdslige kald, ens arbejde fx, at det kan observeres om Guds nåde er tilfaldet det protestantiske individ. En succesrig kapitalistisk købmand måtte derfor i særlig grad være nådegivet. Weber er som sådan blevet kendt for at give et væsentligt argument for, hvorfor den tidlige kapitalisme i Holland, England, Frankrig, New England-delen i USA og til dels Tyskland fra 1500-tallet boomede derudaf.

Max Weber havde dog netop i sin meget indflydelsesrige bog sit blik særligt rettet imod calvinismen og i langt mindre grad de pietistisk-prægede nordiske kulturer, og man finder da heller ingen nordiske kilder i bogen. Det har desværre nok har skabt en fejlagtig opfattelse af, at den mest dynamiske, moderne og rationalistiske udgave af protestantismen er den calvinistiske. Men hvis vi betragter og sammenligner Greta Thunbergs klimakamp med den måde, de nordiske velfærdssamfund løste pandemi-krisen, så virker det omvendt til, at i den fase af den globale tidsalder vi nu er trådt ind i, hvor ”global risks” som pandemikriser og klimakrisen kalder på disciplineret individualitet i kombination med samfundssind, da er de pietistisk-prægede nordiske kulturer mindst ligeså dynamiske og rationalistisk-konstruktive i den måde, man finder løsninger på.

Når man for eksempel læser Erik Pontoppidans katekismus, er fokuset på verdslig praksis således fortolket sådan, at man via sit individualistiske kald og sin plads i verden må tage ansvar for det samfundsfællesskab, man indgår i. Pontoppidans katekismus er på den måde et interessant stykke pædagogisk virkemiddel: For med Forklaring over Doktor Martin Luthers lille Katekismus blev den asketiske pietisme en statsautoriseret måde at disciplinere befolkningen, eftersom den pietistisk ”vækkede” Christian VI gjorde bogen til et obligatorisk standardværk i forbindelse med konfirmationsundervisningen i Danmark og Norge.

Erik Pontoppidan lyder nærmest som Mette Frederiksen eller Erna Solberg under Corona-krisen, når han pointerer, at ens personlige »velfærd« – ens følelse af at leve et lykkeligt liv – afhænger af, at man som individ forstår det kald og den plads i verden, man har og tager ansvar herudfra. Pontoppidan formaner desuden læseren at forholde sig pålideligt, ydmygt, nøjsomt, flittigt og tålmodigt til den store opgave, det er at udføre ens verdslige kald og de sociale roller, man indgår i. Det er

særligt her Gud kigger med. Pontoppidan går også højt op i vækst og fremskridt, fordi pietismen er præget af oplysningstidens værdier, særligt rationalismen.

Men det er en anden vækst end den liberale økonomiske, som Pontoppidan vil have os alle sammen til at vækste igennem: En rational organisering og kontrol med selvet gennem disse nøjsomme og ydmyge værdier vil nemlig sikre en moralsk vækst og fremgang for hvert enkelt individ såvel som for det samlede fællesskab. I sin katekismus indskærper Pontoppidan desuden, at det værste et individ kan gøre er at leve og handle dobbeltmoralsk, for så er man »en hemmelig tyv for verden«. Samtidigt gentager Pontoppidan flere gange, at man ikke må tro, at man overgår eller er moralsk bedre end andre blot fordi, man holder hus med sig selv og ens kald.

Erik Pontoppidans katekismus har velsagtens været det mest indflydelsesrige pædagogiske værk i både Danmark og Norge i moderne tid – Aksel Sandemoses beskrivelse af Janteloven ville formentligt ikke have været til uden den, og flere steder i både Norge og Danmark insisterede man faktisk på at beholde bogen som et standardværk i forbindelse med konfirmationen langt op i det tyvende århundrede. Pontoppidans katekismus havde helt klart også størst indflydelse på den u-uddannede landlige befolkning, hvor borgerskabet i byerne nok bedre forstod at holde denne fortolkning af kristendommen op mod andre.

Ude på landet, hvor en bogreol stadig var et eksotisk stykke møbel i 1700- og 1800-tallet, passede pietismens grundlæggende strengere asketiske værdisæt faktisk glimrende til et liv, der i forvejen var præget af lidelse, udbytning og ringe muligheder for socialt advancement. Pietismen var tillige meget indflydelsesrig i Sverige, hvilket man ikke er i tvivl om, hvis man læser den desværre netop afdøde P.O Enquists forfatterskab, særligt hans selvbiografi og Lewis resa (2001) eller genser Ingmar Bergmans portræt af biskop Edvard Vergerus i Fanny og Alexander (1982).

I P.O. Enquists selvbiografi Et Andet Liv (2009) ses det, at den pietistisk-prægede kristendom også var indflydelsesrig især i de nordlige, landlige områder af Sverige, fx Västerbotten, hvor Enquist voksede op. Ydmygheden og jævnheden tager en selvdudlættende form hos Enquist, da han er dreng. Allerede her føler Enquist en trang til at skrive, men afholder sig fra det, fordi han via sin mors strenge, asketiske opdragelse har en fornemmelse af, at han da ville sætte sig op mod Gud og Biblens plads som den eneste sandfærdige skrift.

Er Greta Thunberg vor tids Luther?

Greta Thunberg er som sådan også genkendelig som en sekulær munk, der altid følger en disciplineret etik, så hendes livsførelse emmer af pålidelighed, ydmyghed, nøjsomhed, flittighed, simplicitet og almindelighed - såvel etisk som æstetisk. Thunbergs protester har helt fra starten været dokumenteret gennem billeder. Fra hendes stoiske ene-strejker foran det svenske parlament, da hun blot var 13 år til nu, hvor hun også under Corona-krisen formanede os om ikke at glemme klimakrisen. I et post, der som de fleste andre er holdt i stram nordisk simpeltestisk/minimalistisk æstetik, minder Greta os om i den korte medfølgende tekst, at »In a crisis, we change our behaviour and adapt to the new circumstances for the greater good of society.« Underteksten er, at en anden krise – klimakrisen – venter på at tage over, når den nuværende er mindre faretruende. Der venter os som sådan ikke et ”normalt” liv, og det har Thunberg også gjort opmærksom på i et opslag på Facebook, hvor hun skriver »There is a lot of talk about returning to a 'normal' after the Covid-19 outbreak. But normal was a crisis.«

Den moralske puritanisme og de stærke fællesskabsløsninger, vi nu lægger for dagen, burde vi altså leve videre med for også at klare klimaudfordringerne. Og hun går selv forrest som et moralsk forbillede. Thunbergs kalds-agtige arbejdsiver dokumenteres konstant gennem de sociale medier. Her kan omverdenen se, at det er en kontinuerlig moralsk kamp, hun fører, når hun offentligt igen og igen på egne og hele menneskehedens vegne bekender al vor jordiske skyld.

Hendes kamp er dog som den tidlige kristne kirke kun et halvfærdigt projekt. Der er uendeligt meget arbejde, der stadig skal gøres, og det er den selvdisciplinerede etisk-baserede livsførelse, der er hendes vigtigste middel i den videre kamp, som det var for de første missionerende kristne. Der er samtidigt stor iver efter at hive hende ned fra moralens høje piedestal. Særligt inden for den kulturkreds hun mestendels er præget af, ved mange nok ubevidst, hvor der skal sættes ind, hvis en kritik skal ramme denne dydige pige, som ellers bestemt ikke fremstår som »en hemmelig tyv for verden.« Hendes æstetisk nøjsomt afmålte stil dokumenterer, at hendes styrke netop kommer fra disse asketiske værdier, men at hun samtidigt ikke tror eller hævder, at hun er over alle os andre.

Ofte er hun på sine billeder på Instagram iført en helt almindelig sort hættetrøje, og hun overholder i det hele taget de skandinaviske kodekser i sit tøjvalg og via motiverne. Der er ingen vilde farver på de billeder, hun lægger op, heller ikke

såfremt, hun ikke skulle befinde sig i Sverige, hvor selv dagslyset i det meste af året er neddæmpet og melankolsk tonet. Det virker som sådan vigtigt for Greta Thunberg at dokumentere, at hun ikke tror, at hun overgår os andre, blot fordi hun har påtaget sig det her verdensomspændende kald. Som Pontoppidan advarer mod flere gange i sin katekismus, skal man nemlig passe på »selvforelskelsen« på bekostning af samfundsfællesskabet: »Hvorledes gør man sig selv til afgud? Naar man forelsker sig i sig selv, søger kun sig selv og sætter egen ære egen vilie og egen fornøjelse til sit hovedmaal 1) ved egen ære 2) Ved egensindighed 3) Ved egen lyst.«

Thunberg gentager som sådan hele tiden, at hun er helt almindelig og stadig indgår i samfundsfællesskabet på lige fod med Hr. og Fru Jensen. Som da hun i sin berømte How dare you!-tale i FN pointerede, at hun i virkeligheden bare er en helt almindelig svensk folkeskolepige: »I should not be up here. I ought to be back in school on the opposite side of the sea.«

Thunbergs kald

Sidste år var der en hændelse, der viste hvor vigtigt et redskab Instagram-profilen og det billede hun skaber af sig selv her, er blevet for Thunbergs klimakamp. Samtidigt var det synligt, at det dermed også er på de sociale medier, at kritikken af hende kan ramme hårdest. Greta postede et billede, hvor hun sad på gangen i en Deutsche Bahn-vogn, på vej gennem Tyskland. Igen emmede dette afdæmpede hverdagsbillede af, at Thunberg skam stadig er en helt almindelig person, på niveau med alle os andre, og hun på trods af sin voldsomme eksponering og berømmelse stadig godt kan være nødt til at sidde på gulvet i et gangareal i et tog, med kuffert på kuffert stablet ved siden af sig. Billedet blev fulgt af en tekst: »Traveling on overcrowded trains through Germany and I'm finally on my way home!« Deutsche Bahn responderede først hertil anerkendende i forhold til Gretas sociale rolle og kald og skrev tilbage: »Dear Greta, thanks for supporting us railroaders in the fight against climate change. We were happy that you were traveling with us Saturday in ICE 74. And that's with 100% sustainable electricity.«

Lidt efter fulgte så et interessant follow-up svar fra protestantismens og pietismens oprindelsesland, da DB – lig landsmanden Luther når han myndigt i sin Lille Katekismus (1529) beder hver enkelt dagligt om at »drukne (...) den gamle Adam« – videre skrev: »It would have been even nicer if you had also reported how friendly and competently you were taken care of by our team in your seat in first

class.« Den kommentar har som sådan været en af de mest rammende former for kritik, der har været rettet mod Thunberg. For er hun ikke en synder lige som alle os andre? Hele tiden må Thunberg på den måde bekræfte og repræsentere sin etik æstetisk og fremhæve sig selv som efterlevende et selv-disciplinerende værdisæt, hvor det kan fremstå som om, at hendes flittige, nøjsomme, ydmyge og ædruelige etik er det som både giver hende styrken og beskytter hende imod de machiavelliske eliter, hun taler til og taler imod.

Thunbergs popularitet ligner på den måde den glæde, vi har fået for DRs Bonderøven, som også vises på DRs nordiske søsterkanaler. For hvordan kan det være, at vi elsker at se på denne primitive bondehåndværker, der tilsyneladende aldrig bliver færdig med nogle af de projekter, han påbegynder. I hvert fald er det ikke resultatet og den profit-mæssige værdi for slutproduktet, der er det vigtige, når vi følger ham. Det er mere den simple, fysiske arbejdende meditation, det at have fundet ro, glæde og meningsfuldhed ved den plads og det konkrete arbejde man udfører på denne jord. Samtidigt taler det til vores kulturelt overleverede idé om, at man helst skal leve, som om man bygger på den oprindelige, halv-byggede kristne kirke, der er under stadig udvikling. Midt i sådant et arbejde kan man ikke holde for lang tids pause, for der er stadig så meget at udføre. Det gør faktisk heller ikke noget, vi lider lidt undervejs – så føles fyraften bedre. Vi kan på den måde godt lide Bonderøvens og Thunbergs ydmyghed overfor deres nøgterne erkendelse af, at deres lykke og velfærd er centreret om udførelsen af deres kald og det at tage ansvar for ens plads i verden.

Bevidst eller ubevidst genkender vi de forskellige kulturelle former som de etiske og æstetiske principper Thunberg forener i sin klimakamp. Vores pietistisk-prægede protestantisme har på den ene side skabt tradition for et omfangsrigt skyld- og skam-regime, som de som er opvokset på landet nok særligt er bekendte med som en form for småliggørende social kontrol, hvor bagsiden på et individuelt plan er udviklingen af en overordentligt selv-mistænkeliggørende og selv-analyserende, bekymret mennesketype. For hvordan og hvornår kan det helt præcist afgøres om man er »en hemmelig tyv for verden.« Pontoppidan formaner som sådan over for hvert enkelt, at man dagligt må være på vagt overfor denne indre tyv som let kan få overtaget over en; man er konstant i kamp med sig selv, især i forhold til diverse fristende hedonistiske synder.

Her kan Søren Kierkegaards skrifter og, igen, Bergmans film nævnes som eksempler på, at Skandinavien har en særlig tradition for at udvikle sådanne

mennesker. Men hvis selvtugten og selvfornektelsen kan holdes i balance, kan det naturligvis også skabe en meget dynamisk og disciplineret mennesketype, der konstant er ude efter at optimere "sig selv," og den energi man lægger i sit kald, og hvor den rationelle organisering kan skabe endnu mere dynamik. I vores nuværende globale tidsalder er denne konstant selvforbedrende mennesketype særdeles genkendelig i en sekulariseret form, og det kan bestemt også kamme over, når så mange gennem maraton, Ironman træning, cykling, Crossfit, fitness-besættelse, strenge diæter og madkure, kontinuerligt »drukner den gamle Adam« og går efter de begyndende rødvinspatter, som i sagens natur må være et uheldigt katolsk, sydeuropæisk præg på vores asketiske kulturer.

Ovenpå Thunbergs førortale How dare you! i FN, clashede i den forbindelse to vidt forskellige måder at opfatte vækst, arbejde og kald på, da Donald Trump mente, at Thunberg skulle lære at slappe lidt af, og for eksempel tage i biografen, som andre på hendes alder gjorde det. Det at Trump ikke valgte at svine Thunberg til på vanlig Twitter-vis skal nok ses som et tegn på, at i Trumps calvinistisk-kapitalistiske forståelse af verdslig succes, så er Thunberg faktisk allerede en "vinder" i forhold til fx at konkurrere og præstere på de sociale medier. Hun har i overført betydning til fulde vist, at Guds nåde er tilfaldet hende: »Go to a good old fashioned movie with a friend! Chill Greta, Chill!«

Det Trump dog nok ikke her forstår er, at ud fra den måde Thunberg forstår sit sekulariserede kald på, så er hun ikke ude efter at køre på, indtil hun har vundet konkurrencen, scoret profitten og står tilbage som en "vinder", der i fred og ro kan drage på golf-tur til Florida, mens alle andre er en flok "tabere" uden Guds nåde. Her er Thunbergs forståelse af individuel vækst og kald nemlig grundlæggende en anden: Hendes projekt forbliver ligesom selve klimakampen ufærdigt – som den oprindelige, rene kristne kirke, eller som når Bonderøven igen og igen må så sine marker, fodre sine dyr og arbejde videre på sin halvbyggede gård. For den vækst hun bekender sig til, er en moralsk vækst og målet er jordens velfærd, og som sådan er det en uendelig kamp, hun kæmper.

I Corona pandemi-krisen var denne både individuelle og kollektivt orienterede etik også synlig i den måde, den nordiske velfærdsstat administreredes på, og det fællesskab, den skabte rammen for. Det var forbløffende at iagttage, hvor hurtigt og velvilligt man særligt i Danmark og Norge favnede krisens strenge asketiske regler og velvilligt indgik i et myndigt, socialt kontrolleret fællesskab, hvor vi holdte styr på egne og andres syndige handlinger. Modsat det mere autoritært centralistiske

Frankrig blev vi ikke stoppet af politi og militær og fik bøder for at bevæge os ud på gaden uden gyldig grund. Vi har hver især skullet være vores egne små munke, og vi har også hurtigt accepteret de sociale roller og den plads, som vi forudgående har haft i samfundsfællesskabet og fra start respekteret politikernes, sundhedsvæsnets og andre myndighedspersoners formanende ord. Det virkede nærmest som om mange af os omfavnede de afsavn, den lidelse og de opofringer, som krisen krævede af os individuelt såvel som kollektivt. Det var måske også ved at blive lidt for godt det hele, lidt for sofistikeret og hedonistisk orienteret med alle de her mange dyre og raffinerede Michelin restauranter.

Vi kan nu endeligt igen for en tid praktisere et asketisk og nøjsomt fællesskab og hylde den rene rationalistiske organisering og disciplinering, som vi skulle acceptere. Vi har alle syndet for længe, redet på en bølge af hvad man inden for den liberale kapitalisme forstår som vækst og højkonjunktur. Nu vækster vi igen på den rigtige måde via moralsk fremgang og roser de som er allermest flittige, nøjsomme og ydmyge ift. deres rolle i samfundsfællesskabet, særligt de i sundhedsvæsnets.

Hvis man virkelig skal følge Greta Thunberg som rollemodel, så skal vi dog nærmere tage den erfaring med os, at vi faktisk fint kan leve et godt liv via et lidt mere ydmygt og nøjsomt fællesskabsorienteret liv, hvor vi samtidigt vækster – ikke via ureguleret, acce

lereret neoliberal økonomisk vækst eller endnu flere ture i de spejlfyldte fitness-centre – men moralsk ved at stå sammen og møde de kriser, der nu engang er, som de er.